

Примітки

¹ Друкується за виданням: Івана Зязюна. Філософія педагогічної дії: монографія. Київ–Черкаси : В-во ЧНУ, 2008. 520 с.

Текст (у скороченні) передруковується вперше з 2008 р.

Оригінальна концепція людини за Іваном Зязюном викладена у його фундаментальній праці «Філософія педагогічної дії», опублікованій у 2008 році. Іван Андрійович Зязюн розглядав педагогіку як антропологічну науку, що вивчає людину у всій її цілісності – духовній, моральній, інтелектуальній та естетичній.

Філософія педагогічної діяльності, за Зязюном, полягає у створенні умов для гармонійного розвитку особистості, враховуючи загальні закони розвитку людини і суспільства. Він підкреслював, що сутність педагогіки полягає не лише у передачі знань, а й у формуванні духовності, моральності та естетичного смаку. Зязюн акцентував увагу на тому, що педагогічна дія має базуватися на гуманістичних принципах, які розкривають унікальність кожної людини.

Педагогіка, за І. Зязюном, не обмежується теоретичними концепціями, а має глибоку практичну спрямованість. Вона повинна вивчати реальні процеси виховання і навчання, а також пропонувати конкретні шляхи розвитку учня і вчителя. Концепція Зязюна акцентує увагу на досягненні вершин людського розвитку – як духовного, так і професійного – через систему виховання, що поєднує культуру, етику та педагогічну майстерність.

Таким чином, Іван Зязюн вважав, що педагогіка повинна бути не лише наукою про виховання, а й практичним інструментом, який допомагає суспільству розвиватися, формуючи морально і духовно багатих людей. Педагогіка, на його думку, повинна забезпечувати гармонійне існування людини в суспільстві, розкриваючи її потенціал і сприяючи досягненню індивідуальної досконалості.

Загородня А.А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інституту педагогіки НПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>
Scopus ID: 57218267032*

КОРОЛЕНКО ВОЛОДИМИР ГАЛАКТИОНОВИЧ (1853-1921)

письменник українсько-польського походження, журналіст, публіцист,
літературний редактор, громадський діяч

Народився 27 липня 1853 р. в м. Житомирі в родині повітового судді. Навчався в приватному польському пансіоні, а потім в 1-й Житомирській гімназії, згодом – у Рівненській приватній гімназії. Після її закінчення 1871 р. із срібною медаллю, здобував вищу в технологічному інституті (С.- Петербург), внаслідок нестачі коштів працював ізнову навчався в Москві, в Петровсько-Розумовській землеробській академії. У 1870-х рр. зблизився з діячами революційного народництва.

За політичну неблагонадійність його було заарештовано. Протягом 1879-1885 рр. – неодноразова притягався до судової відповідальності і перебував в ув'язненні, на засланні (спочатку Вятська губернія, потім Сибір), але це не зламало його. 1886 р. вийшла його перша книга «*Нариси та оповідання*», яка дістала захоплений відгук А. Чехова. Справжнім тріумфом став наступний твір – повість «*Сліпий музикант*» (1886).

1888 р. побачила світ його стаття «Кілька думок про націоналізм», в якій він визнає національність первинним фактом, що супроводжує кожного від народження і накладає свій відбиток, «природно, неминуче та безпосередньо». 1898 р. виходить інший твір «Війна, вітчизна і людство (Листи в питаннях нашого часу)», де розкрито погляди письменника на проблему українського культурного націоналізму.

Після заслання у Нижньому Новгороді, С.-Петербурзі, останні 20 років свого життя, від 1901 р. – в Полтаві, де помер у голоді і злиднях, принципово відмовившись від призначеного радянською владою Полтави продовольчого забезпечення.

Помер 25 грудня 1921 р., похований у м. Полтава.

Володимир Короленко

КІЛЬКА ДУМОК ПРО НАЦІОНАЛІЗМ⁹¹ (уривок)

Незмінно виступаючи на захист пригнобленого українського народу, Володимир Короленко в той же час на чільне місце ставив не саму по собі національну приналежність тієї чи іншої людини, а її ідейну позицію. *Проблеми національної культури повинні вирішуватися «на ґрунті спільної волі...»⁹².*

Дана думка більш детально була розкрита Короленком у статті «Кілька думок про націоналізм», у якій він визнає національність первинним фактом, що супроводжує кожного від народження і накладає свій відбиток, природно, неминуче та безпосередньо. Мислитель зазначає: *«Ми народилися в конкретній країні, дихали з народження її повітрям, дивилися на її убогу, сумну, але деколи і прекрасну природу, висловлювали свої почуття звуками її мови, першу свою любов, і свій перший гнів, і всі інші відчуття віддали представникам нашої ж національності. Це факт, який, звичайно, не може не позначитися на нашому душевному ладі й на усій поведінці»⁹³.*

Однак, на думку Володимира Короленка, націоналізм не повинен заважати кожному з нас бачити свої недоліки і чужі достоїнства, адже *«він залягає в глибині душі якимось вузликом відчуттів, внаслідок яких наші недоліки нам ближчі й болючіші, а наші чесноти, коли вони проявляються в дії, – теж ближчі й приємніші. Й усі разом – достоїнства та недоліки – відчуються нами безпосередніше й інтенсивніше, ніж властивості інших народів...»⁹⁴.*

«Водночас це не повинно змушувати нас любити і прославляти недоліки лише тому, що вони наші, й заперечувати чужі достоїнства, тому що вони чужі... І перш за

⁹¹Короленко В. Г. Несколько мыслей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. Россия, 1988.

⁹² Короленко В. Г. Несколько мыслей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. Россия, 1988. С. 301–308.

⁹³ Так само. С. 304.

⁹⁴ Так само. С. 303.

все людина, у якої в душі є істинне відчуття національної гідності, – не стане випинати його на шкоду іншим, так само, як не стане випинати свою, ніким ще не порушену «честь»⁹⁵.

Поруч з поняттям «націоналізм» у статті «Кілька думок про націоналізм» Володимир Короленко виокремлює й поняття «патріотизм», зазначаючи, що *«є люди, які міркують про добро і зло, про людяне і нелюдське, про істину і брехню, приурочуючи ці визначення неминуче і безпосередньо до рідного середовища і рідного краю... І є патріоти, які носять ковчег свого патріотизму, як бретер (затятий дуелянт – П.К., Я. Б.) носить ковчег своєї честі, – тенденційно, нарочито озираючись на сусідів, штовхаючись і викликаючи на дуель...»⁹⁶* Цей вид гіпертрофованого й нездорового патріотизму мислитель називає «націоналізмом» в його особливому сучасному значенні.

Оцінюючи націоналізм як такий і аналізуючи його основні формули та постулати як-то «Ми представники пануючої нації» та «Геть жидів, геть німців, геть поляків», реальний зміст націоналізму, на думку В. Короленка, зводиться до заперечення інших національностей. Націоналізм обертає безпосередній патріотизм в патріотизм бретерський, «войовничий», який наступає на інших і ображає їх. Наведена мислителем формула патріотизму особливо гостро відчуває негативні властивості нашого життя саме тому, що вони наші, – що ними хворіють і від них страждають саме й передусім люди нам найбільш близькі, – не може задовольнити «націоналіста». Бретерський патріотизм не може визнати своїх недоліків, і тому дуже скоро всі особливості нашого життя, вже тому, що вони наші, визнаються чеснотами, а чужі відмінності – завжди визнаються недоліками.

Окрім понять «націоналізм» і «патріотизм» у статті «Війна, батьківщина й людство» В. Короленко виокремлює поняття «шовінізм» і розглядає необхідність патріотичного виховання та відмови від шовінізму, стверджуючи, що *«... любові до батьківщини навчало саме життя. Цьому ж почуттю навчають дітей у школах. Іноземним словом воно називається «патріотизмом». На жаль, часто цей казенно-шкільний патріотизм буває несправжнім»⁹⁷.*

На думку мислителя, немає гіршої послуги істинній любові до батьківщини, ніж зарозумілий і самосхвальний патріотизм – шовінізм. Він заміняє поняття про батьківщину поняттям про владу, любов до батьківщини – любов'ю до царів та їхніх слуг. У своїй

⁹⁵ Короленко В. Г. Война, отечество и человечество (Письма в вопросах нашего времени). К. : Типография Всероссийского Земского Союза Ком. Ю.-З. Фр., 1917. 55 с.

⁹⁶ Короленко В. Г. Несколько мыслей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. Россия, 1988. С. 301–308.

⁹⁷ Короленко В. Г. Война, отечество и человечество (Письма в вопросах нашего времени). К. : Типография Всероссийского Земского Союза Ком. Ю. - З. Фр., 1917. 55 с.

«дивній», як він говорить, любові до батьківщини шовінізм не визнає саме того, що вселялося патріотизмом. Надалі він пояснює, що саме він любить у батьківщині: *«Не знаючи сам за що», – він любить холодний подих полів, коливання дрімучих лісів, розливи річок, що подібні морям, всю природу рідної країни, її людей»*⁹⁸.

Короленко стверджує, що такі почуття носять інстинктивний характер. У всіх, тією чи іншою мірою, є інстинкт батьківщини, вітчизни. Це – величезне, сильне почуття, тому що воно (свідомо чи несвідомо) лежить в кожній людині і, коли приходить час, воно відразу прокидається в мільйонах сердець, це стихія – буря, океан, проти якого встояти важко. У такому підйомі «патріотизму» народ здатен творити чудеса, часто вже зовсім подавлений і підкорений чужинцями він піднімається, рве як павутину свої кайдани і знову завойовує свободу. Однак для людини кінця XIX – початку XX століття любов до батьківщини не завжди була найголовнішою цінністю, що В. Короленко вважає практично злочином, закликає усвідомити це й захищати батьківщину всіма силами, інакше суспільство може охопити анархія. Він стверджує, що *«сором'язливо, несміливо або прямо вороже ми ставимся нині до закликів вітчизни в хвилину смертельної небезпеки! Почуття вітчизни впокорилося, воно майже помирає...»*⁹⁹.

Короленко був переконаний у тому, що *«національність – не ланцюг, а батьківщина там, де сформувалася душа, зроста свідомість»*¹⁰⁰.

Таким чином, аналізуючи поняття «націоналізм», «патріотизм» і «шовінізм», які часто звучать і в сучасній Україні, Володимир Короленко закликає, відкинувши національну ворожнечу й залишки шовінізму, будувати суспільство на принципах національної та культурної взаємоповаги і взаємодії, гуманізму та здатності визнавати власні ментальні недоліки, перетворюючи їх у переваги. Загалом, живучи в час руйнації Російської імперії, мислитель висловлював власні думки стосовно майбутнього України та Росії. *«Я не вважаю себе політиком. В які конкретні форми виллюється майбутні відносини Росії і України, чи буде це федерація чи автономія, чи для цього доведеться придумувати ще який-небудь новий термін, – я не знаю. Але щоб це не було, – поворот до минулого неможливий, і в основу повинна лягти у всякому разі свобода національної культури»*¹⁰¹.

Захист української духовно-національної ідентичності В. Г. Короленко вважає ціннісно пріоритетним. Про це свідчить, зокрема, наступна нотатка: *«Денікінці зовсім не*

⁹⁸ Так само. С. 10-11.

⁹⁹ Так само, с. 52.

¹⁰⁰ Так само, с. 15.

¹⁰¹ Короленко В. Г. Дневник. Письма. 1917-1921. М. : Советский писатель, 2001. 544 с.

визнавали не лише федерацію (з Україною), а й навіть української культури... кілька місяців тому я прочитав... звістку, що одна з кубанських станиць вирішила заснувати ... вчительську семінарію з викладанням рідною (тобто українською) мовою. Через деякий час з'явилося повідомлення, що це не дозволено... Таким чином і на Кубані рідна мова зазнавала обмежень. Це викликало, цілком зрозуміло, опір і закінчилося тим, що кубанська рада пішла проти Денікіна»¹⁰².

Цілком очевидно, що симпатії мислителя знаходяться на боці кубанських українців, які в мирний спосіб обстоювали власне право на навчання рідною мовою і, відповідно – на підготовку вчителів, які таке навчання могли б провадити. У презирливому ставленні до національних чуттів та освітніх пріоритетів української громадськості з боку режиму Денікіна В. Короленко цілком слушно вбачає причину протесту кубанських українців проти денікінців. Обурення В. Короленка викликала знущальна в своїй суті практика переслідування денікінським режимом української мови й культури.

У щоденниковому записі від 22 червня 1919 року він зазначає: *«переслідування «українства»... здичавілими виконавцями прибирає безглузді форми, в земстві вже чули, як папери українською мовою викликали зауваження: «Що це за собача мова?». У першому ж наказі... вимагають знищити всі вивіски на галиційській мові. Під час прийому у Штакельберга я звернув його увагу на цей вираз і на те, який образливий смисл у ньому міститься. Українська мова, без сумніву, існує, нею говорять мільйони людей, і не можна забороняти її на Україні. Він подякував і пообіцяв, що знищення вивісок не буде. Проте, воно все-таки було...»¹⁰³.*

У даному разі В. Короленко виступає не лише як філософ та мислитель, а й як громадський діяч, небайдужість якого до переслідувань українства має форму прямих заяв до влади незалежно від тих небезпек, що ці висловлювання можуть спричинити для мислителя особисто.

З духовно-філософського погляду, для осмислення феномену В. Короленка є важливим і те, що його обурило денікінське визначення: «галиційський язык» застосоване до української мови. Для полтавського філософа українська мова не є «галиційською», не є ще якоюсь штучно провінціалізованою в своїй територіальній обмеженості мовою. Вона є мовою всього українського народу, тобто тією трансцендентною універсалією, що дозволяє скласти уявлення про весь феноменальний дискурс не одержавленого, на той

¹⁰² Так само, с. 267.

¹⁰³ Так само, с. 243.

час, територіально роз'єданого, проте духовно й культурно цілісного народу як буттєво об'єднаної спільноти, що має яскраво виражену ідентичність, до прикметних ознак якої й відноситься мова.

Відтак, практика зневажання мови, означення її як «собачої мови» в аксіологічній системі В. Короленка дорівнює триванню гноблення української культури як це було в різних імперіях минулих віків. Так само викликає у нього обурення й штучне звуження сфер вжитку української мови, нехтування національною гідністю українців.

В.Короленко

Декілька думок про націоналізм (Уривок). Війна пером; склад., вступ. Ст. і прим.

М. А. Соколовой. М.: Рад. росія, , 1988. С. 301–308.

(В. Короленко. Несколько мислей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. Россия, 1988. С. 301–308).

Примітки

¹ Друкується за виданням: Володимир Короленко. Декілька думок про націоналізм (Уривок). Війна пером; склад., вступ. Ст. і прим. М. А. Соколовой. М.: Рад. росія, , 1988. С. 301–308. (Володимир Короленко. Несколько мислей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. россия, 1988. С. 301–308).

Для Володимира Короленка ідея української нації безперечно була найвищим авторитетом і головним духовним двигуном суспільних і політичних рухів. Він усвідомив, що всі політичні змагання, усі аспекти життя суспільства, всі напрями діяльності інтелігенції повинні бути просякнуті національною ідеєю і однією з необхідних її вимог – ідеєю боротьби за державну самостійність і національну незалежність.

Дічек Н.П.,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти*

Інститут педагогіки НАПН України

orcid ID: 0000-0002-2185-3630

Scopus ID: 57218266724

КРЕМЕНЬ ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ

(1947)

Відомий український вчений-філософ і освітянин, доктор філософських наук, професор, державний, політичний та громадський діяч, Президент НАПН України, академік (дійсний член) НАН України

Народився 25 червня 1947 року в селі Любитове Кролевецького району Сумської області. Українець. Батько Григорій Мусійович (1921—1990) і мати Варвара Іванівна (1928) — селяни. Родовід Кременів має поколінний розпис із середини XVIII ст.¹⁰⁴. 1965 р. із золотою медаллю закінчив середню школу, після чого рік працював слюсарем в автопарку у місті Конотоп. Упродовж 1966—1971 років навчався у Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка на філософському факультеті, де протягом 1971—1979 рр. пройшов шлях від аспіранта до заступника декана факультету.

¹⁰⁴ Особистість як чинник цивілізаційних перетворень. Творчий доробок Василя Григоровича Кременя в інноваційному розвитку освіти України : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. 4-те вид., допов. Київ : Знання України, 2017. С.12-13. 319 [1] с. (Серія «Академіки НАПН України» ; вип. 28).